

Beteckning: Rel D 16:H99

Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap

Ester och makten

Anita Jonsson
April 2002

D-uppsats, 10 poäng
Religionsvetenskap

Religionskunskap D
Handledare: Helen Andersson

HÖGSKOLAN I GÄVLE-SANDVIKEN
Institutionen för undervisningsvetenskap

ESTER OCH MAKTEN

D-uppsats 10 p i Religionskunskap
HT 1999

Skriven av: Anita Jonsson
Handledare: Helen Andersson

Innehållsförteckning		sida
1.	INLEDNING	3
1.1	Bakgrund	3
1.2	Syfte	3
2.	BERÄTTELSEN	4
3.	OLIKA TEMAN	6
3.1	Outsidern	7
3.2	Ester	11
3.2.1	Kort historik över ämnet kristendomskunskap	12
3.3	Narren	14
3.4	Makten; vad händer med den?	16
3.4.1	”Ordets” makt	16
3.4.2	Den ”verkliga” makten, eller?	18
3.4.3	Feminismen och makten	19
3.4.4	Lévinas och ”ansiktets” makt	20
3.4.5	Etikens makt	21
4.	FÖRFATTARENS INTENTIONER	23
5.	SUMMERING	25
	LITTERATURFÖRTECKNING	27

1 Inledning

1.1 Bakgrund

För några år sedan fick jag i uppdrag av Sandvikens Kristna Alliansråd att för deras radiosändningars räkning skriva en julkalender. 24 avsnitt skulle produceras och ett om dagen under december (det är ju brukligt med adventskalendrar) skulle sändas. Tre krav åtföljde beställningen; det skulle finnas en spännande ”tråd”, den skulle passa både äldre och yngre och den skulle innehålla ”den bibliska historien”. Denna kalender fick ett mycket positivt mottagande, och när förfrågan återkom i år svarade jag ja. Jag har skrivit en ny adventskalender uppdelad på 24 avsnitt och det är denna kalender som jag ska göra en analys på.

Sandvikens Kristna Alliansråd är ett samarbetsorgan för Sandvikens olika kristna församlingar. Julkalendern är alltså ett ekumeniskt projekt. *Ester, bara Ester* är skriven i dagboksform, eller rättare sagt, veckobok. Redan från första raderna kan man se hur bristen på material - pengar, gör att Ester måste begränsa sitt skrivande till en gång i veckan så att penna och skrivbok ska räcka länge, därav ”veckodagbok”.

Ester bara Ester hade under skrivandets gång en underrubrik: Vad hände egentligen den här hösten? Nu vet ju alla vad som hände under den hösten. Med hjälp av textens beskrivning av Bulgariens inträde i det stora kriget kan man datera hösten till 1915 och då pågick ju första världskriget för fullt, men för en liten flicka i Norrland fanns mera närliggande ting att fundera över. Och historia har ju en tendens att mest handla om ”stora” mäns uppgång och fall. Men detta är skrivet ur den lilla människans perspektiv, och inte nog med det, det är en ”liten kvinnas” perspektiv.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen har varit att se om det finns en möjlighet att använda fiktionen som underlag för etisk reflektion i just denna berättelse, och se hur makten förskjuts ”uppifrån” och neråt. Jag har därför försökt att med en tvärvetenskaplig analysmetod se vilka etiska dimensioner som berättelsen *Ester, bara Ester* innehåller.

2 Berättelsen

Handlingen utspelar sig i en by som heter Gäddviken och den ligger förmodligen någonstans i Norrland. Detta står inte uttryckligen i texten, men av timmerflottningen att döma måste det vara vid någon av de till flottning använda älvarna denna by är belägen. I den här byn finns ett Gods - Aronsgården - med en Godsägare som naturligtvis heter Aron. Det rättmätiga namnet Aronsgården används nästan aldrig, gården heter i folkmun bara "Godset". Till Godset hör 10 arrendetorp med tillhörande torparfamiljer. Dessa familjer lever ett mycket slitsamt liv med betungande dagsverken på Godset och stor försörjningsbörda på grund av många barn. Många barn sågs på den tiden som en "pensionsförsäkring", även om det ordet inte var uppfunnet då. Barnen ingår som en naturlig del i torparfamiljernas överlevnadsstrategi. All deras energi tycks gå åt till att få ihop pengar till arrendet. Deras liv präglas av denna fattigdom som kontrasteras mot godsägarfamiljens överflöd. Kyrkan ingår som en viktig del i denna bystruktur, och betraktas med all säkerhet som ett nödvändigt ont av de flesta i byn. Kyrkan är mycket gammal och ligger på en kulle med utsikt över sjön. Prästen heter Frans men kallas i allmänhet endast "prästen". Tidsperioden för händelserna rör sig troligtvis omkring första världskriget. Det finns inget direkt datum angivet i texten, men i ett av avsnitten talas det om hur Bulgarien blir indraget i striderna av "det stora kriget", och det bör vara 1915 och första världskriget. Den första radiomottagaren finns också med i ett av avsnitten och även detta bekräftar tidpunkten för händelserna. Huvudpersonen i berättelsen och sedermera i byn har bara ett enda namn; Ester, och boken heter också *Ester, bara Ester*. Ester är torparflicka och bor i det högst belägna torpet som kallas för Västantorpet, det är blåsigt däruppe, därav namnet. Ester är 10 år, om några veckor fyller hon 11. Hennes mamma är byns sömmerska, pappan arbetar i skogen, flottar timmer och gör tillsammans med fru och barn dagsverken på Godset. Ester är obstinat, hon protesterar mot allt och alla. Hon godkänner inte den fördelningspolitik som råder i byn, och hon lider med sina föräldrar i "arrendefrågan". Hon kan inte riktigt förstå den orättvisa som hon ser och lever med varje dag. Hon protesterar mot Prästen som hon tycker lägger sten på börda och vill hellre tolka Gudsorden som hennes mormor tolkar dem. Mormor är också "obstinat", hon är en stark påhejare av Esters rebelliska läggning. Förmodligen känner hon igen sig själv i sin dotterdotter. Mormor försörjer sig på att spela dragspel och på en del hantverk där råmaterialet hämtas från skogen. Hon är en "överlevare" och sätter kulturen och glädjen högre än allvaret, hon påverkar starkt sitt barnbarn med sin syn på livet. Ester tar de

svagas parti, och hennes närmaste vänner blir dels mormor, men också en lätt förståndshandikappad man "Koomoliimo", som härstammar från Finland och som tyr sig till barnen, han är mer på deras nivå än på de vuxnas. Johannes 7 år, en annan av byns enslingar, den fattigaste av alla torparungar, är också en som Ester "bekymrar" sig om. Tillsammans tar Ester och de här udda existenserna huvudrollen i berättelsen om byn, och i berättelsen om hur barnets klarsynthet får innevanarna i trakten att "plötsligt förstå" det evangelium som man levt med i generationer. Att Esters protester pågått en tid kan man förstå av den "matutskänkning" på torsdagarna som Godsägaren via kokerskan på Jernvägsrestaurangen ägnar sig åt. Detta är ingenting som tar sin början under textens gång, utan den har tydligen startat tidigare. Ester får med sina närgångna frågor och protester Godsägaren att förse alla torparungar med nya skor, han bjuder på tårta och julfest, han ger torparna dubbel lön till julen och till slut skänker han bort alla arrendetorpen till dess brukare.

3 Olika teman

Att identifiera teman i en text är ett nödvändigt villkor för en emotionell respons på ett litterärt verk och den poetiska värld den beskriver. Ofta uppfattar man element i den fiktionsvärld vi läser om som modeller i den riktiga världen. Vi tillskriver olika fiktionsverk olika syften och har olika motiv för att läsa dem. Ett fiktionsverk klipper av sina referensiella band till världen på sin *lingvistiska* nivå. För att återknyta dessa band på den *representationella* nivån måste vi tolka texten.¹ Vi sätter in tolkningen i en särskild interpretativ kontext. Teman i en fiktiv berättelse eller en roman är funktioner av tolkning i mer kvalificerad mening än till exempel textens rent lingvistiska komponenter.² De är beroende av våra attityder och föreställningar, av vår förmåga att aktualisera kontexter av olika slag, särskilt andra texter, så kallade intertexter. En text är alltid öppen för olika tematiska tolkningar, men texten äger dock tillräcklig bestämdhet för att avvisa tolkningar som påtvingas texten. Berättelsen kan stå till tjänst som etikens primära material i kraft av sin "aboutness" ("be *about*" - handla om). Textens band till världen återknyts på den representationella nivån när vi tolkar den. Genom att sätta in fiktionsberättelser i interpretativa kontexter kan vi ge dem verklighetsrelevans.³ Det är på tiden att man tillmäter tematiskt inriktad litteraturforskning en renässans, men annars är det ju cirka 2000 år sedan en världsberömd snickarson använde sig av detta geniala sätt att få folk att förstå etiska utsagor - fiktiva berättelser - liknelser - gav människor ständigt nya aha-upplevelser. Det finns naturligtvis en hel del olika teman i texten, men jag väljer att koncentrera mig på följande teman:

Outsidern

Outsiderns roll i texten, och hur byns behov av en outsider ser ut och huruvida rollen är självvald eller påtvingad av omgivningen, och hur outsidersn uppfattar sitt utanförskap. Och vem bestämmer vem som ska vara utanför, och vad är det man står utanför egentligen?

Narren

I detta sammanhang är det inte långt till *Narren* och hans uppgift. Vad har narren och outsidersn gemensamt? Har byn behov av en narr?

¹ Andersson, Helen, *Det etiska projektet och det estetiska*, s 20.

² Andersson, Helen, *Det etiska projektet och det estetiska*, s 20.

³ Andersson, Helen, *Det etiska projektet och det estetiska*, s 20.

Ordet

Prästen och hans sätt att förhålla sig till *Ordet* är ju ett återkommande "problem" i texten, åtminstone för Ester och understundom även för prästen själv. Detta är ännu ett tema som jag tänker belysa. Men jag väljer att ta upp Ordet under begreppet "makten" för att se hur Ordets makt - i betydelsen evangeliets - ser ut. Språkets makt tas upp i slutsummeringen.

Ester

Boken om Ester är skriven som en form av dagboksanteckningar även om Ester bara skrev en gång i veckan, tills hon fick skrivbok och pennor från Amerika, då hade hon "råd" att skriva varje dag. Att dagboksskrivandet kan ses som ett genretema lämnar jag härmed därhän.

Berättarjaget - Ester - är den som håller ihop hela texten och kräver en egen belysning, även om konflikten för hennes del består i prästens och Esters olika tolkningar av bibeltexterna och kommer att diskuteras jämsides med prästen.

Makten

Den patriarkala ordningen och feminismen. *Makten* i byn ska ses över ur både patriarkal och feministisk synvinkel. Hur den är uppbyggd, och med vilka medel den fås att bestå. Vem som har makt och vem som får makt.

Berättelsens etiska dimensioner

Det sista och kanske det viktigaste i berättelsen om Ester, är kanske berättelsens etiska dimensioner, som man kan se som sammanhållande komponenter av texten och som för densamme framåt.

3.1 Outsidern som tema

"Outsider" har enligt *Oxford University Dictionary*⁴ vid sidan av andra betydelser också kommit att beteckna "one who is outside of or does not belong to a specified company, set or party, a non-member" och så småningom även "a person who is isolated from or does not 'fit' into conventional society" - en definition som täcker begreppet i dess vidaste mening. Efterhand har andra mer specifika innebörder utvecklats. Vid 60-talets början diskuterades alltmer de utstötta och avvikande allteftersom samhället mer och mer organiserades. Problemen växte i industristaterna och gatuvåld, prostitution och olika slag av missbruk blev

⁴ Carlson, Ulf 1996 *Cornelis Vreeswijk*. s 129.

svårhanterliga inslag i städerna. Samtidigt kritiserades allmänhetens och samhällets intolerans. I debattinlägg, litteratur och film framstod dessa "outsiders" som offer inom systemet men även som rebeller som protesterade mot orättvisor och andra samhälleliga ordningar. Med den unge engelsmannen Colin Wilsons *The outsider* (1956) blev termen också ett livsfilosofiskt begrepp och knöts till en existentialistisk tradition.⁵ Outsidern var här en människa som inser hela livets kaotiska karaktär och genom denna upptäckt omöjligt kan anpassa sig till ett "normalt" leverne. Wilsons *The outsider* har stora likheter med Albert Camus tolkning av den absurda människans plötsliga uppvaknande ur sin livsrutin i *Myten om Sisyfos* (1942): Hur skall man kunna bevara sin frihet och individualitet i ett alltmer likriktat samhälle? Denna fråga ställer även Norman Mailer i sin essä *The white Negro* (1957). Gunnar Ekelöf är en annan författare som ägnat sig åt att studera utanförskapet och i sin självbiografiska "En outsiders väg", publicerad för första gången i *Horisont* 1941 använder han sig av termen "outsider" bortsett från titeln bara en gång i prosastycket: "Min väg till litteraturen är helt och hållet en outsiders. Jag skrev aldrig för att publicera, vilket ju annars är den enda verkliga skola som en författare har att tillgå: redaktionernas, förlagens, kritikens och publikens skärseld på gott och ont."⁶ Ekelöf förknippar sitt utanförskap med den obotliga ensamhet och den meningslöshet han tycker sig uppleva i livet. De han känner samhörighet med är andra autodidakter och han talar om sig själv som "någon slags luffare i anden".

Vid första anblicken i texten om Ester förefaller den finske kvarlämnade unge mannen Koomoliimo som byns ende outsider. Han har utländskt påbrå, han pratar dålig svenska, han har anammat sitt öknamn som sitt eget namn - han tycker faktiskt att det är bättre än hans riktiga namn; Benjamin. Öknamnet ger honom en identitet: han är sitt namn, den som kan koka gummilim. Koomoliimo är inte särskilt intresserad av det fabriksarbete som faderns bror har lockat dem med för att lämna sitt hemland Finland. Kanske var han redan en "outsider" sedan tidigare, och kanske fanns där en känsla hos honom att han skulle bli än mer "outsider" om han följde med till staden. Och det faktum att han var duktig på att koka gummilim gjorde att han fick en valmöjlighet. Kunskap är makt, och det kan man se på både mormor och Koomoliimo, de är båda duktiga på sina respektive områden och kan därför "välja" levnadssätt.

⁵ Carlson, Ulf 1996 *Cornelis Vreeswijk*, s 129.

⁶ Ekelöf, Gunnar, *Utflykter, Skrifter 6*, s 176.

Men han är inte den ende outsiders i texten, det upptäcker man efterhand. Till och med Godsägaren är en outsider, han "tillhör" inte bygemenskapen utan endast i "rikemanssfären" hör han hemma. Den "sfären" är inte stor i den här byn. Hans familj nämns endast i förbifarten: han har två "fina" flickor men ingen hustru, hon är tydligen död. Hans sätt att stå framför fönstret med händerna knäppta på ryggen och titta över byn samtidigt som han frågar Ester: "Vad tycker du?" kan tolkas som en "längtan" efter något, kanske gemenskap. Han avundas bybornas enkla humor och gemenskap. De hade i alla fall den gemensamma fattigdomen att samlas omkring, och den gemensamma kampen för att förbättra sina villkor. Så sett utifrån byns innevånare är han onekligen en outsider. När Godsägaren erbjuder Ester ett nytt "jobb" som samtalspartner har hon redan väckt hans nyfikenhet som medmänniska och medagerande i byhändelserna. Han kan från början inte riktigt förstå var hon får sin vishet ifrån. Erbjudandet till Ester är ett sätt för honom att närma sig byns "liv", det liv som han inte har förstått utifrån sin höga position. Han har inte heller haft någon ambition tidigare till att förstå bybornas dilemma, men Ester har med sitt rättrådiga sätt gett byn ett "ansikte" inför Godsägaren.

Genom att människorna i byn har fått ett "ansikte" ger också Godsägaren sig själv ett "ansikte". Han ger sig själv en annan identitet. Paul Ricœur klargör utifrån frågan "Vem är jag?" genom att använda sig av latinets *idem* och *ipse*, att begreppet identitet har två betydelser. Identitet som likhet - oföränderlighet, och identitet som föränderlighet. Jaget står i relation till sig själv, förhåller sig till sig själv. Det finns en klyfta, en spricka i subjektet, och den teori som Ricœur utvecklar mellan föränderligtsjälv (*ipse*), och likhet (*idem*) är en identitet i förändring. Till skillnad från Ricœur tar Lévinas sin utgångspunkt inte från sig själv, utan från den konkreta andre. Att Godsägaren skulle känna utanförskap skulle ingen av byborna kunna förstå: Han som står för det mest åtråvärda i deras fattiga värld, pengar och makt. Att ett utanförskap handlar om andra ting än att ha eller inte ha pengar är uppenbart. Åtminstone i Godsägarens fall. Godsägaren har förstått att pengar och makt löser det mesta, men inte det mest väsentliga. De ger kanske inte svar på de existentiella frågorna, som t o m en rik Godsägare kan drabbas av. Men det kan ju inte byborna veta något om. Möjligen Esters mormor.

Mormor, en annan outsider - Hanna med dragspelet - hon som bor i skogen. Omgivningen menar att hon inte är någon "vanlig" mormor. Hon avviker från den normala ordningen. Men hon känner sig inte som en outsider. Hannas utanförskap

är helt och hållet självpåtagat, men Hanna uppfattar sig inte själv såsom stående utanför. Hon betraktar sig själv i allra högsta grad som stående "innanför". Det är hon som förstått hur man lever "rätt i världen" och "världen" som misstolkat sin roll. Att hon avviker är hon väl medveten om, men hon har sin bekräftelse i sitt dragspel och den efterfrågan hennes kunnande får. Dessutom är hon en rebell och som konstnär (musiker) en för samhället eller i detta fall byn Gäddviken nödvändig rebell. Rollo May skriver i sin bok *Makt och oskuld* att rebellen är nödvändig för oss som inte betraktar oss själva som rebeller. Rebellen är nödvändig för konsten (musiken), rebellen gör nämligen vad vi andra skulle vilja göra men inte vågar.⁷ May jämför med Kristus hur han frivilligt tar på sig människornas förakt och synder och dör som ställföreträdare för oss andra. Detta gör honom till rebell. Rebellen räddar oss alltså med sin revolt. Rollo May får här belägg för sin tes att kulturen behöver rebellen. Mormor är även i andra aspekter rebellisk. Att hon använder en kaffekopp utan öra som kakmått, kanske inte är så märkvärdigt i sig, men att hon är helt nöjd med dessa "tingens ordning" och inte har någon längtan efter "riktiga" kakmått ansågs säkert som udda. Hennes mål med kakbaket var att få runda pepparkakor och det fick hon med denna trasiga kaffekopp. Det var *formen* som för henne var viktig, inte att andra kallade hennes mall för en trasig kopp. Hon får sin styrka genom sin koppling till konsten, och kan bortse från omvärldens kritik. Omvärlden som hon ändå betraktar som oförstående. Hon klipper av sig håret istället för att följa gängse norm: långt flätat hår uppsatt i knut. Hon vill inte vara som de andra, vill inte ingå i kollektivet utan odlar sin individualitet. Hon gör sig själv till en *outsider* och är helt nöjd med valet. Att mormor med sitt dragspel håller på att vinna inträde i de "finare" salongerna har att göra med det under 1800-talets slut vaknande intresset för folkvisan, och som så småningom kom att omfatta även dess instrumentala motsvarighet, spelmannsmusiken där dragspelet hade en redan given roll. Med August Södermans (1832-1876) "Nordiska folkvisor och folkdanser" för orkester gör folkmusiken sitt inträde i svensk konstmusik. Förutom Söderman har bl a Peterson-Berger och Hugo Alfvén tagit upp spelmannsmelodier i sin musik. Alfvéns rapsodier "Midsommarvaka" och "Dalarapsodi" är symfoniskt utarbetade tondikter byggda på svenska folkmelodier. Men spelmannsmusikens verkliga renässans inträffade inte förrän i början av 1900-talet, då konstnären Anders Zorn tog initiativet till spelmanstävlingarna i Dalarna. Dessa tävlingar manade till efterföljd i olika delar av landet och utmynnade i ett riksomfattande intresse för de folkmusikaliska skatter som legat förborgade i våra gamla "låtar" såsom gånglåtar,

⁷ May, Rollo, *Makt och oskuld*. s 211.

skänklåtar, brudmarscher, valser och polskor.⁸ Det är av denna gamla "låtskatt" mormor livnär sig, och har sin identitet. Tack vare denna starka identitet så kan mormor säga att hushållsarbetet är tråkigt "... jag spelar för er istället ..." säger hon i Godsägarens kök när alla kvinnor deltar i förberedelserna inför julen. Man måste inte tycka om hushållsarbete för att man är kvinna. Att kunna välja var ett privilegium som tillhörde överklassens kvinnor, och inte torparnas. Här spelar "statushöjningen" av musiken en avgörande roll för det fria valet. Den musikhistoriska utläggningen kan ses som en förklaring till vari "statushöjningen" består. Mormor "byteshandlar" med sin musik till ömsesidig förnöjelse, de andra kvinnorna finner arbetet lättare om de får arbeta "till musik", och mormor slipper det tråkiga hushållsarbetet. Mormors utanförskap handlar mer om att hon faktiskt är ensam i sin roll som musiker och underhållare och inte kan ha någon egentlig samhörighet med någon likasinnad. Det finns bara en musiker i byn. Men detta är ingenting som egentligen bekymrar mormor. På samma sätt som det finns bara en Godsägare i byn, och följaktligen är han lika ensam i sin roll som mormor i sin. Liksom Koomoliimo är ensam i sin "limkokarroll". På detta sätt uppstår en underlig samhörighetskänsla dem emellan. En "ensamhörighetskänsla".

3.2 Ester som tema

Ester bidrar till familjens försörjning genom att hjälpa en av bönderna i byn med ladugårdsarbete, mjölka korna, utfodra djuren och på andra sätt hjälpa till med skötseln av gårdens djur. Hon upplever arbetet som tungt och som ett nödvändigt ont - "det ger ju i alla fall lite pengar". Men bondhustrun avskedar henne med omedelbar verkan efter att Ester opponerat sig mot Präst och Godsägare under pågående gudstjänst denna söndag. - "Jag kan ju inte ha nån som är odräglig både mot präst och godsägare", fräser hon till Ester när hon kommer på kvällen för att sköta sitt jobb. Men även bondhustrun har börjat vekna, för hon ger Ester extra betalt och hon får dessutom två buntar tyg. Men det gäller att visa präst och patriark sin solidaritet och därför tar hon deras parti, till nackdel för "torparungen". Men Godsägaren får höra talas om att Ester blivit av med sin försörjning och vill hjälpa till. Han erbjuder Ester arbete på Godset. "Arbetet" består i att diskutera de "bibliska spörsmål" som prästen pratar om i kyrkan på söndagarna. Godsägaren har förstått att Ester är särskilt intresserad av dessa ämnen. Därför tror han att hon blir en god samtalspartner trots hennes ringa ålder.

⁸ Ryner, Birgitta (red) *Kompendium i musikhistoria*, s 57.

Att Ester var väl förtrogen med Bibelns ord var vid denna tid inte särskilt anmärkningsvärt, det var alla barn. Den kunskapen fick samtliga barn via skolan. Religionsämnet var det viktigaste ämnet. Det som gjorde Ester speciell var hennes reflekterande sätt att möta Bibelns och prästens ord. Detta hade Godsägaren upptäckt och blivit nyfiken på. För att vi lättare ska förstå ömsesidigheten mellan skola och kyrka ska jag därför ge en historik över ämnet kristendomsundervisning.

3.2.1. Kort historik över ämnet kristendomsundervisning

För Sveriges del blir ämnet aktuellt från 1000-talet då kristendomen infördes i vårt land. Men redan de första kristna i Jerusalem "... höllo fast vid Apostlarnas undervisning ..." Apg.2:42. Pojkarna sändes till synagogan för att med hjälp av rabbinatet lära sig läsa ur Lagen, Profeterna och Skrifterna. Flickorna fick nödtorftig undervisning i hemmet (naturligtvis). *Min anm.* Under medeltiden växte det fram klosterekolor och katedralskolor. Som den första katedralskolan i Sverige känner vi den från 1200-talet i Linköping. Dominikanermunkarna startade flera kloster i Sverige under denna tid och en lektor skulle tillsättas vid varje kloster.⁹ När historien gick över i reformationens århundrade skövlades kloster och kyrkor av Gustav Vasa, skolor och universitet fick förfalla, men mot slutet av 1500-talet får vi vårt lands första skolplan. Den finns med i 1571 års kyrkoordning. Den blev i stort sett vad M. Luther och Olaus Petri redan ålagt sockenprästerna: Att varje församlingsbo kunde huvudmomenten i den Lilla Katekesen utantill.¹⁰ 1611 fick vi en ny skolordning, signerad Johannes Rudbeckius. Ännu en skolordning kom 1649 och under påverkan från det övriga protestantiska Europa fick vi en skola i tre steg: lägst trivialskolan, därefter gymnasierna och högst akademierna. De två första, trivialskolan och gymnasierna kom att kallas lärdomsskolor till skillnad från de under 1700-talet framväxande privata - och stadsskolorna.¹¹ "Folkundervisningen" sköttes av kyrkans klockare och präster. Målet för undervisningen var fortfarande kristendomsundervisning. Under 1700-talet ändrades inte mycket av det svenska skolväsendet och inte heller kristendomsundervisningen. För allmogens del stadgades 1723 en slags plikt för hemmet att ordna eller själv meddela undervisning.¹² Man var skyldig att se till att barnen kunde läsa i

⁹ Sandström, C I, *Utbildningens idéhistoria*, s 50.

¹⁰ Sandström, C I, *Utbildningens idéhistoria*, s 72.

¹¹ Sandström, C I, *Utbildningens idéhistoria*, s 81.

¹² Ibid. s 119f.

kristendomsböckerna. Här gällde ingen annan ursäkt till befrielse "... från vitet än högsta fattigdom".¹³

Den första folkskolestadgan kom år 1842. Enligt denna skulle det finnas en skola med en seminarieutbildad lärare i varje socken på landsbygden. Skolplikten skulle vara obligatorisk. Kyrkoherden skulle vara självskriven ordförande i skolstyrelsen på varje ort. Lärarutbildningsanstalterna, seminarierna, skulle underordnas domkapitlen och förläggas till stiftsstäderna. Skoldistriktet skulle vara identiska med församlingen. Även om 1842 års folkskolestadga var en milstolpe i den svenska skolans historia var det svårt att i praktiken genomföra dess intentioner.¹⁴

Kristendomsundervisningen bestod enligt 1842 års skolstadga av två ämnen, Religionskunskap och Biblisk historia. Samma stadga godkände "växelundervisningen"¹⁵ som metod. Den hade importerats från England. Metoden gick ut på att äldre elever, *monitorer*, övade utantilläsning med dem som var yngre. Religionskunskapen, dvs. katekesen var som gjord för detta system. Man lärde sig att mekaniskt rabbla begrepp och begreppsförklaringar utan att för den skull behöva förstå vad man rabblade. I god tro hade prästerna varit med och infört detta system i kyrkans skolor. Man ville helt enkelt nå ut med kristendomen till så många som möjligt. *Undervisningen kom att till stor del bli utantilläxor och mycket lite av resonemang.* En av kritikerna, pastor F Thorselius efterlyser i en skrift från 1850-talet både förnuft och känsla och säger om metoden: "Man fyller huvudet med minnesläxor, varav förståndet får litet och hjärtat intet".¹⁶ Trots upprepad kritik bestod metoden i någon form ända fram till 1919. Bindningen mellan skola och kyrka upphörde inte förrän 1962.

Med detta som bakgrund är det lättare att förstå att Ester var så väl insatt i den Bibliska historien. Bibliska historien fick som sagt alla barn sig till livs. Det var det som var den ursprungliga meningen med all undervisning. Det som var svårare för omgivningen att förstå och acceptera var hennes frispråkighet och ideliga protester mot orättvisor och den fattigdom som rådde. Att det var mormor som stod för den "frispråkighetslust" hon hade framgår tydligt av texten. Hon skriver ofta i sin dagbok: "Jag ska fråga mormor". Det är mormors ord som får mest betydelse. Så egentligen är huvudpersonen i berättelsen Esters mormor, men Ester blir den

¹³ Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria*, s 31.

¹⁴ Rickardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria*, s 35 f.

¹⁵ Salqvist, Bernhard, *Folkskolans kristendomsundervisning*, s 38.

¹⁶ Salqvist, Bernhard, *Folkskolans kristendomsundervisning*, s 39.

gamla kvinnans ”språkrör”. Man kan undra om det är en medveten strategi, eller om det bara är en lyckad kombination av Esters intresse och mormors sedan många år genomtänkta och ”nutida” tolkningar av den Bibliska historien. ”Nutida” då - 1915.

Förutom att vara väl bevandrad i Bibelns berättelser, tar sig Ester an de udda och marginaliserade människorna i sin omgivning. Detta upplevs av byn som ”änglalikt”, men denna uppfattning enbart irriterar Ester. Hon tycker att hon gör ”... det som måste göras ...” och det Jesus uppmanade oss att göra. Hon känner stor tillfredsställelse när hon hör talas om Jesus ilska när han ”rensar ut månglarna från templet”. Ester känner samhörighet med ”rättvisans” vrede. Ester hämtar sin styrka dels genom sina tre ”vapenbröder”, snoriga Johannes, Koomoliimo och mormor - Hanna med dragspelet, men kanske mest ur sin besynnerliga förmåga att varje ögonblick av tillvaron uppleva sig som en del av Guds skapelse. Hon tror att allt är till för att glädja människorna, och det är kanske därför hon aldrig kan acceptera orättvisorna som livet har blandat ihop med det vackra och förunderliga i skapelsen. Hon tänker på livet och döden när hon ser löven falla på hösten. Hon förundras över snöflingornas former. Hon har fått lära av sin mormor att Gud måste vara en stor humorist: Varför alla dessa olika former annars, på blommor, fåglar, vatten och allt annat i naturen. Mormor vill visa Ester att humor är ett livselixir. Dessutom får Ester lära sig se livet genom en konstnärs ögon.

3.3 Narren

Narren - ”livets komediant” - gycklaren - clownen - pajasen.

Michail Bachtin förknippar *narrfiguren* inte bara med den muntra karnevaliska andan utan också med livets tragik. Hans teorier omfattar på detta sätt hela spännvidden i föreställningarna kring narren.¹⁷ Narren är på samma gång skälmen och ”idioten”, en skojare som ikläder sig dårens mask.¹⁸ Om dessa ”livets komedianter”, skriver Bachtin, att ”deras existens sammanfaller med deras roll och utanför denna roll existerar de överhuvudtaget inte. De kännetecknas av sin rätt att vara *främmande* i denna värld, de solidariserar sig inte med en enda av den här världens existerande livspositioner, ingen enda passar dem, de ser avigsidan och

¹⁷ Carlsson, Ulf, Vreeswijk, 1996, s 85 med hänv till Bachtin Discourse in the novel, s 405.

¹⁸ Carlsson, Ulf, Vreeswijk 1996, s 86, hänv Bachtin ”Kronotopen” *Det dialogiska ordet*, s 78.

lögnen i varje position. Därför kan de använda sig av alla livspositioner som masker när det dem behagar.”¹⁹

Benjamin är byns narr eller clown, och han tycker om att vara det. Han identifierar sig t o m med sitt öknamn ”Koomoliimo” som ju betyder gummilim, åtminstone på hans sätt att ”förfinska” det svenska ordet ”gummilim” vilket han försörjer sig på att koka. Koomoliimo har en passion, vetekärnor, som han äter i tid och otid, och skalen spottar han ut överallt, inne som ute. Detta är också en av anledningarna till att han har fått rollen som narr - när han får skällning för att han spottar skal avvärpar han tanterna med att flina, på detta sätt slipper han ta ansvar för sitt oskick: Han är ju narr, han kan göra som han vill. Han har sitt värde och det vet han om. Vid tunnbrödbaket där han ansvarar för eldningen frågar han, efter att en av byns torparhustrur liknat honom vid en fågel om - ”fågeln ska sluta elda”. Han är väl medveten om att han väl behövs till eldningen. Han tillåter sig vara en katalysator för det missnöje som han hör finns bland kvinnorna i byn. Men han drar fördelar av det. Visserligen är han *främmande* i byn men inte till den grad att han blir isolerad och ensam. Han är en särling men en nöjd särling. I ett av avsnitten (nr 12) har bonden som Koomoliimo bor hos, skaffat en radio, en kristallmottagare, men det är det ingen som ännu har lärt sig vad en ”radio” är. Det är ju bara en ”låda som pratar”, och med ett barns sätt att ”förstå”, blir han olycklig över att ”någon” sitter instängd i denna låda och pratar. Medan bonden redogör för den nya teknikens ”under” som han är mäktigt imponerad av, tittar barnen och Koomoliimo efter ljudvågorna i luften varpå bonden blir stött av deras oförstånd och knäpper av radion. Här uppträder Koomoliimo enligt Bachtins definition som en ”dåre”. Barnen låter sig inte imponeras - Koomoliimo räknas in i ”barnaskaran”. Det är förmodligen denna positiva samhörighet mellan barnen i byn och Koomoliimo som påverkar Ester, samtidigt som hon känner av den marginalisering som byn utsätter honom för. Men detta till trots så lever byn och Koomoliimo i symbios med varandra till ömsesidigt gagn. Sina vänner har han som redan nämnts bland barnen. Han har dessutom sin försörjning i sin kunskap om hur man kokar gummilim, på det sättet är han oberoende och behöver inte anpassa sig till vad som är brukligt i denna by. Han avleder varje försök till ”uppfostran” - i den meningen att han borde anpassa sig - med att ”flina och ta på sig nya masker (fågelvingar)” som en riktig narr. Detta kan ingen göra något åt, dessutom förser han byn med underhållning som tacksamt tas emot av alla. Byn behöver narren. En annan

¹⁹ Carlsson, Ulf, Vreeswijk, 1996, hänv Bachtin, ”Kronotopen” *Det dialogiska ordet*, s 78.

person i berättelsen som tar sig rätten att vara *främmande i världen* är Hanna med dragspelet, men hon använder sig inte av främlingskapet som en egentlig narr utan hon kräver respekt för sitt sätt att vara, hon låter ingen skratta åt sig, och det är det som ger Ester styrka och kraft. Mormodern ser också livets avigsidor och lögnerna i olika positioner, precis som narren men låter inte detta mynna ut i missnöje utan låter det bli en positiv kraft istället. Nu kan detta möjligtvis bero på den ådra av humor som både mormor och sedermera även sonen odlar och som ingår i bådars "överlevnadsstrategi". Äger man inte något annat så äger man åtminstone sin humor. Den kan inte tas ifrån någon.

3.4 Makten och vad händer med den?

3.4.1 "Ordets" makt

Ester går som de andra barnen i byn till kyrkan på söndagarnas gudstjänster. Därefter går de på "Söndagsskola" för en "snäll fröken med svart klänning och hög krage". Konventionen säger att "fröken" borde vara lika strikt som sin klädsel i sin religionsutövning men när hon försöker förklara det som barnen inte har förstått av prästens predikningar, förstår man av texten att hon vänder upp och ned på många av de vedertagna tolkningarna som prästen befäster från predikstolen. Man kan märka att prästen slits mellan den kristendom han bekänner sig till och den "tolkning" som samhället förväntar sig av kyrkan. Detta blir för prästen till en konflikt mellan den världsliga och den religiösa makten. Eller "Ordets" makt. Redan i Nya testamentet framkommer delvis motsägelsefulla inställningar till makten. Jesus ifrågasatte ju både de världsliga och de religiösa makthavarna. Han solidariserade sig med de fattiga och maktlösa och det kostade som bekant honom livet. I det Gudsrike som Jesus profeterar om "... skall de rika mista sina maktpositioner och de fattiga skall upphöjas ..." (Luk 1:52-53). När fariséerna försöker få Jesus att välja mellan kejsaren, dvs. den romerska ockupationsmakten, och Gud, svarar han: "Giv kejsaren vad kejsaren tillhör och Gud vad Gud tillhör." (Mark 12: 14-17) På det sättet tog han avstånd både från kejsarkulten och det sätt på vilka dåtidens religiösa ledare förtryckte de fattiga och medellösa. Paulus var mer diplomatisk när han skriver i Romarbrevets trettonde kapitel: "Varje människa skall underordna sig all den överhet hon har över sig. Ty det finns ingen överhet som inte är av Gud." Visserligen trodde man att de kristna ville starta uppror i Rom, och det var viktigt för Paulus att anklagelserna tillbakavisades. Detta förutsätter emellertid att "överheten är av godo".

Den skolastiske teologen Thomas av Aquino (1226-1274) menade att staten var en nödvändig institution för att upprätthålla ordningen och därmed var den i enlighet med Guds vilja. Dessa tankar övertas av Martin Luther (1483-1546) som kallar denna ordning "det världsliga regementet". Det var upprättat av Gud för människans bästa och det är den kristnes plikt att gå in i de tjänster där hon behövs. Eftersom människan var egoistisk och syndig måste det världsliga regementet styras av stränghet och hårdhet. Den som gör något fel ska straffas och den sociala hierarkin skall upprätthållas. Luther menade att det inte gick att tillämpa evangeliets kärleksbud och jämlikhetstankar inom det världsliga regementet. All makt är av Gud given och skall därför bevaras. Man kan av detta se att kyrkan har en lång tradition av maktutövning gentemot mindre bemedlade, och det är detta som plågar Gäddvikens präst, samhället kräver att han skall hålla sina församlingsbor i "Herrans tukt och förmaning" och stödja Godsägarn när han tar ut ockerarrenden för sina "... sketna torp ..." som Ester uttrycker det under ett av sina "rättviseutfall" i kyrkan. Samtidigt vet prästen mycket väl vilken fattigdom hans församling lever i. Vilken "makt" skall han åtlyda? Guds eller samhällets? Törs han angripa maktstrukturerna i samhället, och hur går det då med hans position i kyrkan? Prästen varken kan eller vill ställa upp på den Lutherska synen på människan som ond från födseln, som präglad generation efter generation. Barnet var märkt av arvssynd och bara genom auktoritär behandling och förtryck av barnets vilja skulle de inse sin medfödda ondska och eländighet och förstå att det från naturens sida inte har något värde.²⁰ Här kommer Ester att bli hans katalysator, med hennes hjälp eller tack vare hennes frispråkighet synliggörs den "rätta" innebörden av Evangeliet - den rätta för Gäddviken och just denna höst 1915 och för de människor som råkar bo där just då. Man kan förstå att han vill ha en sammansmältning av sin egen längtan att få förkunna "ordet", sin teologi, och byns stora behov av "te - o - logi", (mat och husrum) dvs. byns omedelbara behov av att ta sig ur denna tärande fattigdom. Te - o - logi först och teologi sedan. Av hans agerande kan man trots allt se att han är ganska nöjd med hur hösten 1915 utvecklar sig i hans församling. Han vänder sig bort för att inte Ester ska se att han blir rörd och gråter, och han låter Johannes läkerol, som han lagt i krubban till Jesus, få ligga kvar trots att det stör hans planering av julgudstjänsterna. För Johannes skull - den fattigaste av alla fattiga. Han låter Esters mormor få spela på sitt älskade dragspel i kyrkan fast hon betraktas som "ogudaktig" - hon går ju aldrig i kyrkan. Han vet att tron kan ta sig olika uttryck. Vidare tillåter han Ester

²⁰ Ofstad, Harald, *Vi kan förändra världen*, s 41.

att hålla sin egen lilla "rättvisepredikan", och han hjälper Godsägarn när han på Julaftonen skänker alla torparna deras torpställen. Han lyckas till sist förverkliga evangeliet - på själva julaftonen. Men inte ensam, utan tillsammans med alla andra i byn. Han kommer så småningom att uppfattas av sin tid som en modern präst. Ordet avsäger sig sin världsliga makt.

3.4.2 Den "verkliga makten"! Eller?

Den "makt" som egentligen styr de här 10 torparfamiljerna och deras liv är rent praktiskt Godsets ägare - Aron Aronsson, alltså den världsliga makten. Han bestämmer allt från början till slut. Men vad är då innebörden i begreppet *makt*? Foucaults utvecklar sin syn på makten och hans maktbegrepp hänför sig till det samhälleliga vardagsplanet, och han talar om den makt som utövas över människan som fysisk varelse.²¹

Foucault menar att för att komma åt denna makt som utövas med hjälp av administrativa tekniker snarare än genom rättsbegrepp, med kontroll istället för straff, måste man ta sig ur gamla vedertagna föreställningar som placerar makten som något oundvikligt inom statens rättsliga sfär. Men makt är, enligt Foucault, inte detsamma som en viss institution eller samhällsstruktur, inte heller är den en förmåga eller resurs som vissa personer är utrustade med.²² Makt är snarare synonymt med en elementär kraft, vilken är immanent i alla förekommande sociala relationer. Den kan mera förstås som en neutral kapacitet att verka, påverka och förändra. Den är till sin karaktär relationell och operationell. Det är makten i utövning som intresserar Foucault, och inte makthavarnas motiv till sin maktutövning, utan vad makten åsamkar de underkuvade. Makten finns således inom alla relationer, och varje nätverk av relationer har sitt eget mönster och en relativ autonomi. Denna makt kan alltså bara spåras genom konkreta undersökningar inom ett bestämt historiskt och samhälleligt fält. I sin bok *Övervakning och straff* jämför Foucault maktens "ordning" med Benthams byggnad panoptikon där en enda övervakare från ett torn kan överblicka genom fönstren i alla de celler som är byggda runt detta torn. Alla övervakade spelar i motljus så att säga enmansteater för en enda åskådare: övervakaren i sitt torn. En person vakar över många. De övervakade blir bara objekt och aldrig subjekt i en kommunikation. Detta torn blir alltså för Foucault "en bild av en politisk teknologi som kan och bör

²¹ Månsson, Per (red) M Foucault, *Sanningens historia*, s 357.

²² Månsson, Per (red) M. Foucault, *Sanningens historia*, s 358.

skiljas från allt specifikt användnings område”.²³ Men inom denna maktstruktur blir vi till slut varken aktörer eller åskådare, utan vi befinner oss inuti denna ”panoptiska maktmaskin”, omfattade av dess makt, som vi själva vidarebefordrar, eftersom vi själva utgör ett av dess kugghjul.

3.4.3 Feminismen och makten?

Jag nöjer mig med att titta på ett feministiskt försök att tillägna sig Foultcaults maktteori. Jana Sawicki hävdar i *Disciplining Foucault: Feminism, Power and the Body* att Foultcaults maktteori är användbar för feminismen genom att den hjälper den att undkomma vissa återvändsgränder.²⁴ De gängse marxistiska och radikalfeministerna utgår ifrån en binär struktur, dvs. två poler: gott - ont, man - kvinna, makt - hjälplöshet när de skiljer mellan förtryckare och offer. Makten lokaliseras således till en central källa (staten, kapitalet, klassen m.fl.). Detta är enligt Sawicki en universell förklaring som snarare döljer att makten återfinns i relationen mellan människor på en mikronivå än hos ett visst maktcentra. Den feministiska kampen mot förtryck måste därför utkämpas på lokal nivå. Därmed försvinner illusionen att det går att uppnå ett ”maktfritt” tillstånd. Därmed försvinner också de generaliseringar som är oundvikliga konsekvenser av binära system. Det räcker inte menar Sawicki att ställa man och kvinna mot varandra som en förklaring av förtrycket. Det finns inte bara *en* 'kvinnlig erfarenhet', *en* 'kvinnlig klass' eller *ett* 'kvinnligt subjekt'. Det är viktigt att framhäva att den feministiska kampen inte får utplåna andra skillnader mellan kvinnor t ex ras, klass osv. Foucault hjälper feminismen att se dessa skillnader som resurser i den politiska kampen. Denna betoning på maktens mikrostrukturer och de skillnader som faktiskt finns leder till att makten inte kan lokaliseras till ett ställe och därför inte möjlig att bekämpa på endast ett sätt. Den måste föras på alla nivåer här och nu. I berättelsen om Ester kan man se att jämlikhetskampen inte bara förs mellan man och kvinna, utan kvinnorna som ingår i den vedertagna maktapparaten ”ser till” att alla kvinnor uppför sig på det sätt som konvensen påbjuder. Om inte, så blir man som mormor marginaliserad. Därför är det viktigt att man får distans till sitt eget sammanhang och kan börja med sig själv. De enda som man till det yttre kan betrakta som ”feminister” i berättelsen om Ester, är Ester själv och hennes mormor. Deras brott mot konventionerna kan ses som inlägg i jämställdhetsdebatten. Alltså; kampen måste föras på alla nivåer här och nu.

²³ Foucault, M, *Övervakning och straff*, s 240.

²⁴ Sawicki, Jana *Disciplining Foucault: Feminism, Power and Body*, 1991.

Den makt som Godsägaren utövar tar sig från början uttryckt i förtryck och tvång. I god patriarkal ordning. Torparna är endast en komponent i Godsets potentiella inkomster. Godsägaren benämner dem endast med torpets namn: Stortorpet, Västantorpet osv. För att maximera Godsets inkomster gäller det att hålla nere utgifterna, bl a torparnas löner. Att torparna är människor med olika behov faller honom inte in att förstå. Men Ester "tvingar" honom att plötsligt "se" sina torpare. Hon ger var och en ett "ansikte" inför Godsägaren. Byborna blir plötsligt några att bry sig om.

3.4.4 Lévinas och "ansiktets" makt

Utgångspunkten för Lévinas etik är den konkreta andre, och grundtemat i Lévinas etik är förhållandet till den andre, den *intersubjektiva* relationen, och den centrala metaforen för den andre är *ansiktet*. Inte som ett faktiskt ansikte, utan ansiktet står för en omedelbar relation där jaget fångas in och utmanas. Det radikala med denna syn är att kravet från den andre kommer ur den andres svaghet, och inte genom övermakt eller hot. Ansiktet är utsatt som om det inbjöd till våldshandlingar, samtidigt är det ansiktet som förbjuder oss att döda. Det är själva sårbarheten i den andres ansikte som styr jaget, ansiktet är meningen i sig självt. Ansiktets uppenbarande är detsamma som språk, som upprättar förbindelser till den andre samtidigt som språket upprätthåller den nödvändiga skillnaden som bevarar den andres integritet. Förhållandet till nästan är en relation till någon som inte kan reduceras till aspekter av det egna jaget. Avstånd är en förutsättning för att en etisk relation ska uppstå. Detta möte betyder att jaget decentreras och öppnas i den andres närvaro. Självkärleken är för Lévinas ointressant och ingen etisk kategori. Ansiktet och talet hör ihop och är ett sätt att tillsammans bryta "totaliteten". Sägandet innebär det faktum att jag inte bara betraktar ett ansikte, utan jag *svarar* det. Jag hälsar *den andre*, men att hälsa *den andre* är på samma gång att ta ansvar för *den andre*. Vidare hävdar Lévinas att jaget är ansvarig för den andres ansvar. Man kan inte vänta sig någon ömsesidighet, utan det är den andres ansvar. Jag underkastar mig den andre och blir i den meningen "subjekt" (undersåte). "Ansiktets" makt är den enda och slutgiltiga makten i byn Gäddviken, den enda rättfärdiga makten och ändå är den ingen makt, samtidigt som den innehåller all makt.

Maktförskjutningen kommer till stånd tack vare berättelsens Ester och den tolkning hon gör av evangeliet. Lévinas hävdar också att det inte finns någon motsättning

mellan de bibliska temana och filosofin. Filosofin är inte nödvändigtvis ateistisk. Godsägarens möte med "ansiktet" väcker hans fantasi²⁵ som ger honom den nödvändiga insikten att tolka evangeliet på ett för honom både nytt och "riktigt" sätt. Berättelsen blir etik, eller etiken är berättelse.

3.4.5 Etikens makt

Finns det någon makt i etiken? På senare år har den etiskt orienterade läsningen av Aristoteles f 384 - 322 f.kr. aktualiserats och vidareutvecklats av en rad främst amerikanska moralfilosofer som Elisabeth Belfiore, Martha Nussbaum och Amelie Rorty. Det tragiska dramat är en efterbildning av handlingen i en fabel (mythos). Diktarna vet vad man gör; man imiterar. Mimesis var för både Aristoteles och Platon - Aristoteles läromästare, (åtminstone till en början) den centrala termen för vad dikt egentligen är. För en god fabel krävs en intrig med en början, en mittenhandling eller flera enskilda handlingar och ett slut, d.v.s. ha det omfång som Aristoteles kallar för praxis. Syftet med handlingen är viktigast och inte avbildningen av karaktären. Karaktären formas istället av handlingen. Man börjar med att beskriva en handling och ur handlingen växer karaktären fram. Det tragiska dramat skall väcka medlidande och fruktan och ska på detta sätt "rena" åskådarens känslor och förmedla lättnad och en känsla av ny frihet eller åtminstone ha någon form av rituell eller terapeutisk funktion. Aristoteles kallar denna rening "katharsis", som för övrigt återfinns i andra sammanhang. Andra komponenter i den goda fabeln är omslag - "peripetia" - den dramatiska vändpunkten där man går från okunskap till kunskap, och igenkänning - "anagnorisis". "Hamartia" är ytterligare ett begrepp som Aristoteles använder och handlar om de felsteg eller misstag som hjälten oförskyllt hamnar i. Jag nöjer mig med att hänvisa till Martha Nussbaum f 1947 som har ägnat sig åt att forska omkring Aristoteles etik och försöker nytolka den antika dygdeetiken. Denna etik handlar om människans hela livshållning, och Nussbaum betonar att litteraturen har en central roll för vår moraliska utveckling. Genom litteraturen tränar vi upp vår förmåga till uppmärksamhet. Hon menar att romanen är den bästa vägen till vissa moraliska slutsatser som inte kan beskrivas med verkliga fall. Inom litteraturvetenskapen har utvecklingen gått från författare - till text - för att idag

²⁵ Hanna Arendt skriver i sin bok *Eichmann i Jerusalem* om en "banalisering" av ondskan, eller man kan tala om en "avpersonalisering"- man skiljer ut det onda ur nätverket av personligt ansvar. Fantasien är det enda vi har till hjälp vid vår förståelse av det ofattbara. Totalitära system övertygar om att avpersonaliseringen av det onda är riktigt, och att ingenting behöver hållas för heligt.

befinna sig vid läsarens tolkning av texten - receptionsteorin. Litteraturens uppgift är bland annat att ge exempel på "liv" att ta ställning till. Berättelsen står till tjänst med det nödvändiga exemplet. Att läsa innebär att läsaren måste tolka texten och att läsandet är en medskapande och moralisk handling. Det hjälper mig till en bättre förmåga att närma mig andra människor. Det lär mig hur jaget förhåller sig till sig själv, till mej och till varandra. Det är läsarens etik som är intressant, och målet för dessa nya teorier är "eudaimonia" eller välbefinnande, ett gott och fullvärdigt liv för människan.

4 Författarens intentioner

Enligt författarens intentioner med berättelsen om Ester stämmer teorin om att berättelsen står till tjänst med det nödvändiga exemplet. Syftet, förutom att producera en julkalender innehållande 24 avsnitt inom ramen för beställningen - spänning, budskap och att anpassa berättelsen till både gamla och barn - var för författaren att försöka göra evangeliet angeläget för den lyssnargrupp som detta skrevs för, som till stor del består av "välsituerade" medelklassmedlemmar i de olika kristna församlingar som ingår i Sandvikens Kristna Alliansråd. Genom att låta medlemmarnas barn - som kalendern också vände sig till - förmedla dom "sanningar" som barnet i fiktionen förmedlar till sin samtid i byn Gäddviken, menar författaren att en nödvändig diskussion i hemmen kommer till stånd angående förståelsen av det kristna budskapet, och att visa hur "makten" kan förskjutas. Att skänka av sitt överflöd kan väl inte ses som någon större bedrift, men att avstå "med hjärtat" som Godsägaren har lärt sig av Ester och som Jesus väl menar med sin berättelse om änkan som skänker bort det sista hon har²⁶ för att också låta sin broder få leva ett gott och fullvärdigt liv måste väl anses som ett av målen med kristendomen. Dessutom vill författaren visa hur svårt det är att bestämma sig för att leva som man lär: Ester tycker synd om sin mor och bestämmer sig för att köpa henne en symaskin för att hon ska slippa sy för hand, och när hon får pengar (som hon varje vecka spar till köpet) av de fyra herrar som varje torsdag besöker restaurangen samtidigt som Godsägaren delar ut mat till de fattiga torparungarna, överväger hon länge huruvida man kan behålla dessa tjuvpengar hon så småningom förstår att det rör sig om. Hon är i trängande behov av kontanter men ger till slut efter för sitt samvete och ger pengarna till länsman. Man kan inte behålla stulna pengar, säger Ester. Och länsman svarar som en maktens förlängning: nej det kan man inte. Även detta kan ses som brister i den fördelningspolitik som råder. Hon avstår från pengarna - för även hon är en kugge i maktens maskineri fast hon inte vill, men hon får till slut symaskinen av Godsägaren för att författaren vill visa att givandets glädje har samma värde som glädjen att få, och kanske till och med har ett större värde. Och kanske för att visa att etiken *kan* förändra skeenden. Huruvida författaren har "makt" att få läsaren att förstå hans egentliga intentioner är enligt Ricoeur "lika med ingen", eftersom han menar att texten är autonom när författaren har lämnat den ifrån sig, dvs. det är

²⁶ Se Bibeln, Mark. 12:38-44.

läsaren som tolkar den. Texten får olika betydelser i olika kontexter och det kan författaren inte påverka.

5 Summering

Berättandet kan betraktas som en moralfilosofisk praktik, där etik och estetik förs tillsammans och blir ett i narrationen. Berättande är etik, både som *gestaltande* handling, *gestaltad* handling och i läsningen *återgestaltad* handling.²⁷ Enligt författarens intentioner ska berättelsen om Ester ses som en moralisk sådan, och diskussionerna omkring densamme visar att detta stämmer. Man skulle kunna sammanfatta berättelsens moral i Kants kategoriska imperativ: ”*Handla endast efter den maxim genom vilken du tillika kan vilja att den blir en allmän lag*”. Kant förstod till skillnad från Platon att människorna behöver berättandet, en moralens estetik, om etiken ska ha några utsikter att lyckas. Att försöka göra en objektiv bedömning av sin egen text har inte varit alltför lätt, samtidigt har jag fått en ny förståelse för texten vartefter jag läst den omigen. Men frågan om fiktion kan ha något etiskt värde i sig kan man förstå efter varje ”fiktiv värld” man har besökt. Jag menar att för varje gång man läst något som man vet är fiktion förändras man och gör sina egna etiska omdömen. Att läsa är med andra ord en medskapande handling, läsning är inte en passiv handling utan en aktiv. Att läsa fiktiva berättelser försätter oss i situationer som både liknar och inte liknar livet. Likheten består i vårt engagemang i fiktionsgestalterna, (se intresset för TVs alla ”såpor”). Olikheten visar sig genom att vi slipper de riktiga ställningstaganden som vi stöter på i verkliga livet. Fiktionens värld kan vi ändå inte ändra på. Den är ”där” och vi är ”här”.

I boken *Ester, bara Ester* spelar evangeliet en central roll och de etiska budskapen i texten har ett direkt samband med Bibelns texter. Och om berättelser är etik, kanske man kan säga att Bibeln är etik, det gäller bara att tolka in de etiska meningarna. Här spelar språket en viktig roll. I en by som Gäddviken där kyrkans språk alltid har varit detsamma har skensatser eller alltför abstrakta ordalydelser fått spela en stor roll. Sitter man i en församling där alla nickar samförstånd tror man att alla har förstått det sagda på samma sätt som jag. Och i en församling som textens ifrågasätts inte ordet. Man har hört men har man förstått? Detta botas emellertid enkelt genom preciseringar, definitioner och tolkningar.²⁸ Och det är ju precis det som Esters omgivning gör, mormor borta i skogen och söndagsskolfröken, när de försöker förklara Bibelns texter till verksam etik och moral.

²⁷ Andersson, Helen, *Det etiska projektet och det estetiska*, s 23.

²⁸ Anderberg, Thomas, *Konsten att argumentera*, s 29.

Språket är det som kommer att förändra livet för hela byns innevånare. Eller kanske rättare sagt; den nya förståelsen av språket. Här har vi äntligen den riktiga makten i berättelsen. Språkets makt. Esters oförmåga att hålla inne med vad hon tycker om allting - hon måste bara tala: liksom barnet i sagan om "Kejsarens nya kläder". Alla ser och hör, men det är det "nakna" språket som till slut styr handlingen mot ett avgörande. Språket har makt över Ester, och hon *får* makt genom sitt sätt att använda ett oförställt naket språk. Eller kan man dra den slutsatsen av Ester och hennes berättelse, att det inte är det som sägs som är viktigt, utan det som skulle kunna sägas i enlighet med Wittgenstein: Han skrev en gång till en förläggare; "Det är inte det jag skrivit som är viktigt, utan det jag inte har skrivit". Men ändå är det i språket som makten finns.

Litteraturförteckning

- Andersson, Helen, (1998) *Det etiska projektet och det estetiska*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Förlag.
- Anderberg, Thomas, (1991) *Konsten att argumentera*. Dalkarlsberg: Nya Doxa.
- Carlsson, Ulf, (1996) *Cornelis Vreeswijk, artist / vispoet / lyriker*. Malmö: Corona.
- Ekelöf, Gunnar, (1991-93) *Skrifter 1-8* (red) Reidar Ekner Stockholm.
- Furberg, Mats, (1981) *Verstehen och förstå*. Förklaringar kring ett tema hos Dilthey, Heidegger och Gadamer. Karlshamn: Bokförlaget Doxa AB.
- Kant, Immanuel, (1997) *Grundläggning av sedernas metafysik*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- May, Rollo, (1972) *Power and Innocence. A Search for the Sources of Violence*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Månsson, Per, (red) (1998) *Moderna samhällsteorier*. Stockholm: Rabén/Prisma.
- Rickardsson, Gunnar, (1977) *Svensk Utbildningshistoria*. Lund.
- Ryner, Birgitta, (1980) *Kompendium i musikhistoria*. Gävle: Högskolan.
- Sandström, C I, (1975) *Utbildningens idéhistoria*. Stockholm.
- Salqvist, Bernhard, (årtal okänt) *Folkskolans Kristendomsundervisning*. Göteborg.
- Sawicki, Jana, (1991) *Disciplining Foucault: Feminism, Power and the Body*. New York & London: Routledge.

Dessutom har som källa använts berättelsen om *Ester, bara Ester*. Författare Anita Jonsson. Och intet att förglömma Bibeln förstås.